tančių skaičius dar siekė ko ne tūkstantį asmenų, kurių daugiausia buvo Zasečių sodžiuje, mažiau Pagiriuose, Narčiuose, Strėloje, Teteikiuose ir kt. Nežinia, kiek lenkų kalbininkai J. Rozwadowskio palikimo archyve dar ras skelbtinų dalykų, tačiau leidinys „Zietelos apylinkių lietuvių tarmė Naugarduko krašte" liks kaip vienas vertingiausių J. Rozwadowskio lituanistinių darbų, praturtinusių lietuvių dialektologiją. Už tai visiems lenkų kalbininkams, prisidėjusiems prie šio darbo parengimo spaudai, didžiausia mūsų padėka.

Aloyzas Vidugiris

REIKŠMINGI DARBAI IŠKILAUS KALBININKO ŠIMTMEČIUI

XX amžiaus Europos kalbotyra neatskiriamai susijusi su lenkų kalbininko Jerzy Kuryłowicziaus vardu. Remdamasis struktūrinės analizės metodais šis nepaprastai plataus akiračio tyrinėtojas atskleidė naujų perspektyvų lyginamojoje ir bendrojoje kalbotyroje, o savo novatoriškas mintis realizavo daugelyje monografijų ir kitų darbų, kurie savo tematika apima ne tik indoeuropiečių, bet ir kitų šeimų (ypač semitų) kalbas. Kokios gyvos dabar jo idėjos ir tradicijos, akivaizdžiai rodo du dideli straipsnių rinkiniai, sudaryti Woiciecho Smoczyńskio ir paskelbti šimtųjų Kuryłowicziaus gimimo metinių proga. Vienas iš tų rinkinių, skirtas baltistikai ir slavistikai, išėjo kaip mūsų kalbininkams gerai žinomo tarptautinio žurnalo „Linguistica Baltica" ketvirtasis tomas (Kuryłowicz Memorial Volume Part Two, Kraków, 1995, 333 p.). Kitas, dar didesnis, rinkinys yra skirtas bendriesiems bei metodologiniams kalbotyros klausimams ir įvairių (daugiausia indoeuropiečių) kalbų raidai (Kuryłowicz Memorial Volume Part One. Analecta Indoeuropaea Cracowiensia Vol. II, Kraków,1995, 593 p.). Tą rinkinį čia ir norėtume trumpai aptarti. Iš jame paskelbtų darbų matyti, kaip Kuryłowicziaus mintys toliau tęsiamos ir atsispindi dabartiniuose įvairių kalbų raidos tyrimuose.

Lietuvių istorinei kalbotyrai Kuryłowicziaus darbai ypač svarbūs savo metodologiniais ir teoriniais principais. Iš daugelio rinkinyje paskelbtų straipsnių čia norėčiau atkreipti dėmesį į tuos, kuriuose nagrinėjami dalykai galėtų paskatinti mūsų kalbininkus apmąstyti ir atidžiau patyrinėti atitinkamų lietuvių kalbos ir kitų baltų kalbų reiškinių raidą.

Įžymiojo kalbininko biografija, mokslo darbai ir jų metodiniai postulatai aptarti rinkinio sudarytojo ir redaktoriaus Smoczyńskio įvadiniame straipsnyje („Jerzy Kuryłowicz 1895–1978. On the hundredth anniversary of his birth", XI–XXIV). Taikydamas indoeuropiečių kalbų lyginamajai gramatikai funkcinį požiūrį į kalbą, Kuryłowiczius daugiausia tyrė ne atskirus kalbos elementus, bet jų tarpusavio santykius ir jų sistemų geneologiją, o tuos kalbų vienetų santykius apibrėžė atsižvelgdamas į jų opozicijas, neutralizacijos atvejus ir hierarchiją.

Tiriant opozicijų kaitą ir jų raidos kryptį galima nustatyti kalbos kitimų santykinę chronologiją. Pažymėtina, kad Kurylowicziaus apibrėžta ir išbandyta vidinės rekonstrukcijos metodika buvo panaudota ir Lietuvos kalbininkų Jono Kazlausko, Vytauto Mažiulio ir kt. darbuose; ji sėkmingai taikoma ir dabar.

Lietuvių ir kitų baltų kalbų veiksmažodžių laiko ir veikslo kategorijų tyrinėtojus turėtų sudominti Axelio Holvoeto straipsnis („Jerzy Kuryłowicz on verbal aspect", 19–24). Jame toliau plėtojamos mintys apie indoeuropiečių prokalbei rekonstruojamą nediferencijuotą veikslo/laiko kategoriją, kurios rėmuose imperfektyvinis esamasis laikas buvęs priešinamas perfektyviniam būtajam laikui (preteritui). Slavų kalbose veikslas yra tiesiogiai nepriklausomas nuo laiko, o imperfektas virtęs būtuoju laiku, tad Kuryłowiczius tokią būklę laikė vėlyva laiko/veikslo kategorijos raidos pakopa. Palyginęs slavų, romanų ir graikų kalbų duomenis Holvoetas priėjo išvadą, kad slavų kalbų veiksmažodžių skirtingi veikslo kamienai galėję susidaryti ir nepriklausomai nuo veikslo požiūriu žymėtų laiko formų. Tad slavų imperfektyvinės (eigos veikslo) formos galėjusios būti artimesnės senajam imperfektui negu buvo manoma iki šiol. Kartu Holvoetas pabrėžia, jog toliau tiriant veikslo kategoriją labai svarbu skirti du veikslo opozicijų tipus: tiesiogiai susijusį su laiko nurodymu ir nuo jo nepriklausomą.

Leszeko Bednarczuko straipsnyje („Typologie et isomorphisme du système indo-européen", 39–48) bandoma apžvelgti svarbiausias indoeuropiečių prokalbės gramatinės sistemos ypatybes šiuolaikinės kalbų tipologijos požiūriu. Tarp jų autorius nurodo didelį postpozicinės derivacijos vaidmenį, fleksinių galūnių sinkretizmą, labiau išplėtotas vardažodines kategorijas ir mažiau – veiksmažodines. Žodžių santykiai buvę reiškiami linksniais ir postpoziciniais prielinksniais (t. y. polinksniais, arba postpozicijomis), taip pat postpoziciniais jungtukais ir daugeliu dalelyčių. Žodžių tvarka buvusi įvairuojanti, bet vyravęs SOP (resp. SOV) modelis. Autorius teigia, kad kai kurių kalbininkų spėjama ergatyvinė ar aktyvinė sakinio sandara nepalikusi aiškių pėdsakų seniausiuose indoeuropiečių kalbų tekstuose. Akuzatyvo vartojimas tiesioginio papildinio linksniu laikomas argumentu, prieštaraujančiu ergatyvinės sakinio sandaros rekonstrukcijai tuo laikotarpiu, kai indoeuropiečiai turėjo fleksinio tipo gramatinę sistemą. Straipsnyje keliama mintis, jog agliutinacinio ir izoliacinio tipo elementai, pastebimi kai kuriose indoeuropiečių kalbose, gali būti atsiradę dėl kitų šeimų ir kitokio tipo kalbų poveikio. Išorine kitokio tipo kalbų įtaka aiškinamas ir veiksmažodžio laikų sistemos siaurėjimas, audityvo (resp. netiesioginės nuosakos) kategorija, ergatyvinė sakinio konstrukcija ir veiksmažodžio pradinė vieta kai kuriose kalbose. Vis dėlto reikėtų atsižvelgti į tai, kad ide. kalbų senovėje pastebime daugiau agliutinacijos bruožų, o santykinių morfemų funkcijos yra labiau diferencijuotos negu vėlesniais raidos laikais, stiprėjant morfemų fuzijai bei sinkretizmui. Tai, beje, ryškiai matyti ir lietuvių kalbos fleksijos, ypač linksniavimo, istorijoje. Tad bent kai kurie agliutinacijos reiškiniai (pavyzdžiui, santykinių morfemų, ypač priesagų, didesnis semantinis savarankiškumas) gali bū-

ti paveldėti, juos nebūtina aiškinti kontaktais su kitų tipų kalbomis.

Baltų kalbų infinityvų ir supino (siekinio) konstrukcijų raidą padeda aiškiau suprasti José Luis Garcia-Ramóno straipsnyje pateikti Vedų kalbos duomenų tyrimo rezultatai („Zur Konkurrenz von Dativ und Akkusativ von Nomina actionis und Abstrakta im Indogermanischen", 101–114). Iš jų matyti, kad veiksmažodžio abstraktų akuzatyvas nuo seniausių laikų turėjęs kryptingumo (Ziel) reikšmę, o datyvas reiškęs tikslą (Zweck). Tačiau konteksto sąlygojamais atvejais su judėjimo veiksmažodžiais (ved. *ā-yā* 'eiti', *vah* 'važiuoti' ir pan.) tų reikšmių skirtumas buvęs neutralizuojamas ir abiejų linksnių formos galėjusios reikšti paskirtį. Akuzatyvas buvęs dažniau vartojamas su nepriešdėliniais ir intranzityviniais, datyvas – su priešdėliniais ir tranzityviniais veiksmažodžiais. Baltų kalbų infinityvai taip pat yra išriedėję iš paskirtį reiškusio datyvo, supinas – iš akuzatyvo, tačiau supiną čia paprastai matome tik su judėjimo veiksmažodžiais. Vis dėlto lietuvių ir latvių tarmėse randami supino vartosenos atvejai su 'norėti', 'galėti' reikšmių veiksmažodžiais (plg.aut. LKK XXXIII, 100) leidžia manyti, kad kitados ir baltų kalbose veiksmažodžių abstraktų datyvai ir akuzatyvai – infinityvų bei supino pirmtakai – buvo vartojami panašiai kaip senojoje indų kalboje Vedų laikotarpiu.

Apie sanskrito infinityvų su *-tum*, kilusių iš veiksmažodžių abstraktų akuzatyvų, vartoseną kalbama ir Josto Gipperto straipsnyje („Zur Syntax des Infinitivs auf *-tum* im Altindischen", 255 –277). Iš gausių ir detaliai išnagrinėtų duomenų matyti, kad beasmenėse konstrukcijose su bevardės giminės būdvardžio forma *śakyam* 'galima' šie infinityvai buvo siejami ir su akuzatyvu, ir su nominatyvu panašiai kaip lietuvių kalbos konstrukcijoje *galima pjauti rugius / rugiai* ir pan. Tad įsidėmėtina autoriaus išvada, jog tokios sanskrito beasmenės konstrukcijos esančios naujos kilmės, išriedėjusios iš asmeninių. Tai pravartu turėti omenyje tiriant lietuvių ir latvių kalbų vad. objekto nominatyvo kilmę.

Baltistai, tiriantys veiksmažodžio laikų sistemos raidą, turėtų atkreipti dėmesį į Paolo di Giovine straipsnį apie preteritą su ilguoju šaknies vokalizmu vakarinėse indoeuropiečių kalbose („Sul preterito a vocalismo radicale lungo nelle lingue indoeuropee 'occidentali'", 115–129). Kaip žinoma, baltų kalbų būtojo laiko formos su ilguoju balsiu iki šiol interpretuojamos skirtingai: vieni tyrinėtojai kartu su Nicolas van Wijku, Christianu Stangu, Jonu Kazlausku jas laiko senovinėmis, paveldėtomis, o kiti pritaria Kuryłowicziui, laikiusiam jas naujesnėmis, susidariusiomis baltų kalbų dirvoje. Staipsnio autorius, 1990 m. paskelbęs didelę knygą apie indoeuropiečių perfektą (Studio sul perfetto indoeuropeo. Parte I, Roma: „La Sapienza"), pateikia naujų argumentų už tai, kad ir lotynų, keltų bei germanų kalbų preterito formos su ilguoju šaknies vokalizmu esančios ne senojo perfekto refleksai, o inovacijos, susidariusios nepriklausomai kiekvienoje kalbų grupėje, silpnėjant reduplikacijos vaidmeniui ir nykstant pačiam perfektui. Apie indoeuropiečių perfekto kilmę iš perifrastinės konstrukcijos su veiksmažodiniu vardažodžiu ir jungtimi kalbama taip pat Witoldo

Stefańskio straipsnyje („L'origine du parfait en indo-européen", 131–135).

1976 m. žurnale „Baltistica" XII (1), 25–29 buvo paskelbta įdomi Eriko P. Hampo hipotezė apie indoiranėnų, graikų, armėnų perfektui būdingo augmento galimus pėdsakus lietuvių kalbos priešdėlinių veiksmažodžių būtojo laiko formose: tuos pėdsakus rodąs kirčio atitraukimas į priešdėlį iš kitados prieš šaknį buvusio ir vėliau išnykusio kirčiuoto augmento (plg. *padúoda – pàdavė* ir pan.). Šiame rinkinyje išspausdintame straipsnyje autorius panašiu būdu rekonstruoja augmentą (ide. *e-*) ir albanų kalbos veiksmažodžio *dha* 'duoti' formose. Lygindamas jas su atitinkamomis baltų kalbų veiksmažodžio formomis jis mano, kad tai galinti būti albanų, baltų ir slavų kalbų bendrybė („Albanian *dha* 'give'", 395–398).

Svarbūs indoeuropiečių kalbų veiksmažodžio sistemos susidarymo klausimai svarstomi ir Reinhardo Stempelio straipsnyje apie statyvo, perfekto ir medijaus santykį („Stativ, Perfekt und Medium: Eine vergleichende Analyse für das Indogermanische und Semitische", 518–528). Būsenos – veiksmo opozicija laikoma pirmine, pačia seniausia. Aiškinama, kad būsenos veiksmažodžiai kitados buvę nediferencijuoti nei laiko, nei nuosakos ar rūšies atžvilgiu ir sudarę indoeuropiečių perfekto pamatą. Rūšies kategorija ir aktyvo – medijaus priešprieša priskiriama tik veiksmo reikšmės veiksmažodžių formoms. Autorius aptaria atvejus, kur būsenos (statyvinę) ir rezultatinę reikšmę iš pirminių būsenos veiksmažodžių perėmusios medijaus formos, nurodo semitų kalbos paraleles.

Lietuvių kalbos kiekiniai skaitvardžiai *septyni* ir *devyni* nuo seno kildinami iš rekonstruotų ide. formų **septṇ/septm̥* ir **neu̯n̥*. Atitinkamos germanų ir anatolų kalbų formos nagrinėjamos Kennetho Shieldso Jr. straipsnyje („On the Indo-European origin of the Germanic cardinals '7' and '9'", 505–512). Čia aiškinama, kad indoeuropiečių skaitvardis, žymintis '7', turėjęs šaknį **sep-*, prie kurios buvę pridėti „nesinguliariniai" elementai **-t* ir **-n*. Tuo būdu susidarę dubletai **sep-t* ir **sepn̥* > **sepm̥*, o dėl jų kontaminacijos atsiradęs **septm̥*, kurio refleksas lotynų kalboje yra *septem*. Tačiau dar prieš **sepn̥* virtimą *sepm̥* prie jo germanų ir anatolų dialektuose buvęs pridėtas antrasis „nesinguliarinis" elementas *-t* ir taip susidariusi germanų kalboms rekonstruojama praforma **sepn̥t*. Panašiai prie šaknies **new-* buvęs pridėtas „nesinguliarinis **-n*, o germanų ir anatolų kalbose dar ir **-t*. Pirmines formas **sepn̥t* ir **newn̥t* autorius mano kitados buvus bent dviejuose – germanų ir anatolų – dialektuose. Pagal šį aiškinimą germanų kalbų skaitvardžius, žyminčius '7' ir '9', reikėtų kildinti iš kiek skirtingų praformų negu atitinkamus baltų kalbų skaitvardžius.

Čia paminėti straipsniai, labiau susiję su lietuvių istorinės kalbotyros problemomis, sudaro tik nedidelę dalį knygoje paskelbtų darbų. Joje randame 61 straipsnį, iš kurių 3 skirti Kuryłowicziaus gyvenimui ir darbams, 8 – bendriesiems ir metodologijos klausimams, 9 – indoeuropeistikos problemoms, 4 – hetitų, 2 – tocharų, 7 – indoiranėnų, 2 – armėnų, 7 – graikų, 1 – albanų, 3 – lotynų, 5 – keltų, 6 – germanų, 3 – semitų ir 1 – tiurkų kalboms. Rinkinyje įdėta Woicie-

cho Smoczyńskio sudaryta Kuryłowicziaus darbų bibliografija (XXXV–XLVII), o knygos gale – žodžių ir pavardžių rodyklės. Ši puikiai parengta ir labai turininga knyga nieku nenusileidžia geriausiems tokio pobūdžio Vakarų Europos leidiniams. Kartu su jau minėtu antruoju Kuryłowicziui skirtu tomu (Linguistica Baltica 4) ir to paties Woiciecho Smoczyńskio parengtu memorialiniu rinkiniu Janui Safarewicziui (Analecta Indoeuropea Cracoviensia Vol. 1, Cracoviae, 1995) tai gali būti pavyzdys, kaip ir mes turėtume pagerbti žymiausių Lietuvos kalbininkų atminimą.

Vytautas Ambrazas

LIETUVIŲ KALBOS STUDIJŲ VADOVAS

TERJE MATHIASSEN. *A SHORT GRAMMAR OF LITHUANIAN,* Columbus, Ohio, 1996: Slavica Publishers, INC, 256 P.

Pastaruoju dešimtmečiu daugelyje Europos šalių pastebime lietuvių kalbos studijų pagyvėjimą. Lietuvių kalbos kursai skaitomi ne tik Latvijos, Vokietijos, Lenkijos, Rusijos, bet ir Italijos, Švedijos, Norvegijos, Suomijos, Čekijos ir kitų šalių universitetuose, daugelyje jų vykdomi svarbūs lituanistikos tyrimai, kuriami nauji periodiniai baltų kalbotyros leidiniai[1]. Tačiau iki šiol labai trūko universitetinėms studijoms pritaikytų lietuvių kalbos gramatikos vadovų anglų kalba. Tą spragą padeda užpildyti neseniai pasirodžiusi Oslo universiteto profesoriaus Terje Mathiasseno „Trumpa lietuvių kalbos gramatika".

Gramatikos autorius – lietuvių kalbininkams gerai žinomas baltistas ir slavistas, Norvegijoje tęsiantis savo mokytojo Christiano Stango lituanistikos studijų tradicijas. Jis puikiai kalba lietuviškai ir yra paskelbęs daug svarbių lietuvių kalbotyrai darbų. Ilgą laiką dėstydamas lietuvių kalbą Oslo universitete jis sukaupė didelį šios srities patyrimą, kuriuo ir pasinaudojo savo gramatikoje.

Gramatika susideda iš trumpo įvado ir 14 skyrių. Įvade pateikiama šiek tiek duomenų apie lietuvių kalbos vietą tarp kitų kalbų, pagrindines jos tarmes ir dabartinę būklę. Pirmajame skyriuje (21–36) apibūdinta bendrinės lietuvių kalbos fonologinė sistema, jos realizavimas šnekamojoje ir rašomojoje kalboje, taip pat balsių ir priebalsių kaita ir kirtis bei priegaidė. 2–7 skyriuose (37–177) aptarti morfologijos dalykai pagal žodžių klases (vad. kalbos dalis), jų morfologines kategorijas ir kaitybą. Atsižvelgiant į knygos vartotojo praktinius poreikius, formų ir jų funkcijų aprašymas nėra vienas nuo kito griežtai atskirtas, kny-

[1] Vienas iš naujausių – Pietro U. Dini ir Nikolajaus Mikhailovo redaguojamas *Res Balticae.* Miscellanea italiana di studi baltistici. 1, 1995; 2, 1996; 3, 1997, Pisa.